

МОМ | 70
ООН МІГРАЦІЯ | РОКІВ

2021

МІГРАЦІЯ В УКРАЇНІ

ЦИФРИ І ФАКТИ

ПЕРЕДМОВА

Шановні читачі!

МОМ, Агентство ООН з питань міграції, з радістю представляє п'ятий випуск публікації «Міграція в Україні: цифри і факти», яка вперше побачила світ у 2011 році.

Хоча ця публікація – лише вступ до складної теми міграції в Україні, ми намагалися, наскільки це можливо, представити цифри і факти у контексті, а також описати нові тенденції, щоб дати громадськості уявлення про динаміку і вплив міграції в Україні. Цей аналіз наймовірно важливий, враховуючи часто обмежений доступ до відповідної інформації.

У 2021 році МОМ відзначає два ювілеї: 25-річчя Представництва в Україні та 70-річчя з моменту заснування Організації. З огляду на наш мандат і досвід, ми завжди приділяли велику увагу розробці політики, що базується на фактах. Стратегічний підхід МОМ в Україні на 2020–2024 роки надає пріоритет підтримці зусиль на національному і місцевому рівнях зі збору, аналізу та використанню дезагрегованих даних про міграцію, дотримуючись права на недоторканність приватного життя і захист персональних даних.

На глобальному рівні брак міграційної статистики протягом багатьох років вважається проблемою, яка потребує негайних і колективних дій. У Порядку денному у сфері сталого розвитку на період до 2030 року підкреслюється, що збір і аналіз даних

про ризики і наслідки міграції, а також даних, дезагрегованих за міграційним статусом, необхідні, аби не залишити нікого осторонь.

Перша міжурядова угода в цій царині, Глобальний договір про міграцію (GCM), дає міжнародній спільноті можливість узгодити пріоритети для поліпшення інформування про міжнародну міграцію у найближчі роки, ґрунтуючись на зобов'язаннях, прописаних у таких документах, як Нью-Йоркська декларація щодо біженців і мігрантів. Декларація закликає держави забезпечити «дезагрегацію даних за статтю та віком і включити інформацію про врегульовані та врегульовані шляхи міграції, економічні наслідки міграції та переміщень біженців, торгівлю людьми, потреби біженців, мігрантів та приймаючих спільнот та інші питання».

У цій публікації дається аналітична оцінка рушійних сил, позитивних і негативних наслідків міграції, а також потреб і уразливостей мігрантів. Також піднято питання внеску українських мігрантів в економіку і розвиток країни, підкреслюючи основний принцип МОМ, згідно з яким гуманна і впорядкована міграція приносить користь мігрантам і суспільству.

Ця публікація є динамічним документом, який регулярно оновлюється, тому ми вітаємо будь-які коментарі, поради та нові дані, які можуть допомогти поліпшити огляд міграційної статистики у майбутньому.

Ан НГУЄН,
Голова Представництва МОМ в Україні

ЗМІСТ

Передмова	2
I. Основні статистичні дані про Україну	
1.1. Економіка та добробут населення	4
1.2. Демографія.....	7
II. Внутрішня міграція	
2.1. Особливості внутрішніх переміщень	8
2.2. Внутрішньо переміщені особи	9
III. Міграція з України	
3.1. Міжнародна мобільність в умовах пандемії	11
3.2. Трудова міграція	12
3.3. Освітня міграція	14
3.4. Шукачі притулку	15
3.5. Українська діаспора.....	15
IV. Міграція та розвиток	
4.1. Вплив міграції на Україну	16
4.2. Перекази мігрантів в Україну	17
V. Міграція до України	18
VI. Неврегульована міграція	19
VII. Торгівля людьми.....	21
VIII. Останні ініціативи у галузі міграційної політики	22

Обмеження відповідальності: Факти та погляди у цій публікації подані виключно з інформаційною метою та не обов'язково відображають позицію MOM чи її країн-членів. MOM не несе відповідальності за точність та надійність наведених фактів, оцінок, заяв та іншої інформації.

Упорядник – доктор наук із державного управління, консультантка MOM Олена Малиновська.

© Усі права захищено, MOM (2021 р.)

ВСТУП

У 2021 році Україна відзначає тридцять річницю відновлення незалежності. Кардинальні зміни в житті українців, пов'язані з цією історичною подією, яскраво демонструє сфера міграції. Демократизація суспільного життя, повага до прав людини, орієнтація на інтеграцію до Європейського Союзу, зокрема набуття безвізового режиму з ЄС, відкрили для громадян можливості вільного пересування, здійснення численних закордонних поїздок з метою працевлаштування, навчання, туризму та відпочинку.

Міграція є для країни важливим джерелом надходження коштів, знань та досвіду. Водночас вона обумовлює виникнення нових ризиків, насамперед пов'язаних із виїздом численної кількості українців на роботу за кордон, втратою частини трудового та інтелектуального потенціалу нації.

Пандемія COVID-19 та обмеження транскордонної мобільності суттєво загострили ці ризики. Посилилася тенденція перетворення частини тимчасової трудової міграції на постійну, зросли еміграційні настрої українців, водночас привабливість України для іммігрантів залишилася невисокою.

У разі більш швидкого, ніж в Україні, відновлення європейської економіки міграція громадян за кордон може зрости. Крім обставин соціально-економічного характеру, важливим чинником виштовкування залишається загроза ескалації військових дій на сході країни. У зв'язку з цим Уряд активізував діяльність щодо захисту прав громадян за кордоном, створення умов для реінтеграції тих, хто повертається на батьківщину.

I. ОСНОВНІ СТАТИСТИЧНІ ДАНІ ПРО УКРАЇНУ

1 Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, як визначено відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН 73/263

Економіка та добробут населення

З моменту набуття незалежності економіка України вже вчетверте увійшла в період економічних труднощів². У 2020 р. відновлення економіки після кризи 2014–2015 рр., обумовленої конфліктом на сході, було перервано внаслідок пандемії COVID-19 та карантинних обмежень. Відбулося падіння промисловості на понад 6%, вантажообігу – на 15%, аграрного сектору – на понад 12%³.

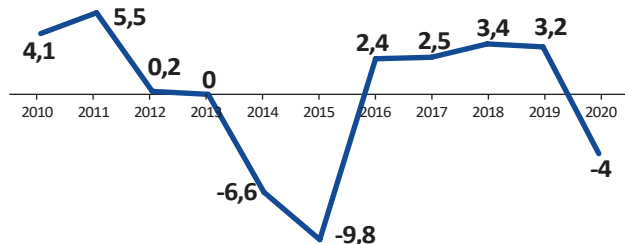
У II кв. 2020 р., коли було запроваджено жорсткий карантин, ВВП країни скоротився на 11,2%, у порівнянні з II кв. 2019 р. Заміна в червні 2020 р. повномасштабного локдауну на адаптивний дала змогу відновити повноцінне функціонування багатьох бізнесів і до кінця року ситуація вирівнялася. Ско-

2 Криза перехідного періоду тривала з 1991 по 1999 рік, негативно позначилася на економічній динаміці світова фінансово-економічна криза 2009 р., третя криза 2014–2015 рр. була пов'язана з анексією Криму та конфліктом на сході, в результаті якої країна втратила 20% економічного потенціалу та 10% території

3 Україна-2020: завищені сподівання, неочікувані виклики, інерційний рух. С. 49. URL: razumkov.org.ua/uploads/other/2021-PIDSUMKI-PROGNOZI-UKR-ENG.pdf

рочення ВВП у IV кв., у порівнянні з відповідним періодом 2019 р., становило 0,5%. За підсумками року ВВП скоротився на 4% проти прогнозованих 6% (рис.1).

Рис.1. Реальний ВВП України у 2010–2020 рр., зміни у % до попереднього року

Джерело: Державна служба статистики України
<http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2021/03/31.pdf>

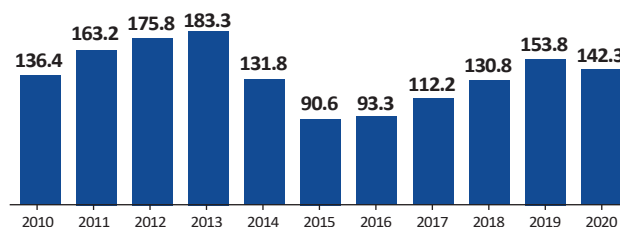
Відновлення економічної активності відбулося головним чином завдяки зростанню внутрішнього попиту, забезпеченому підвищенням заробітних плат та соціальних витрат бюджету, державному споживанню, спрямованому на розбудову інфраструктури та сектору охорони здоров'я, а також сприятливій ситуації на ключових ринках українського експорту.

ВВП країни все ще є нижчим рівня 2013 р. як за обсягом (рис.2), так і у розрахунку на одну особу населення (3424,8 дол. США у 2020 р. проти 4030,3 у 2013 р.).

Економіка країни залишається зорієнтованою переважно на низькотехнологічне та сировинне виробництво. Її розвиток стримує надмірна залежність від експорту, висока частка імпорту у внутрішньому споживанні, нестача інвестицій, низька продуктивність праці. Хоча в рейтингу Світового банку Doing Business, де десять років тому Україна перебувала на 145-му місці, у 2020 р. вона посіла 64-ту позицію, перешкоди для підприємництва зберігаються.

За прогнозом Світового банку, у 2021 р. очікується лише часткове відновлення зростання ВВП України – на 3,8%, що пов'язано з повільним розгортанням вакцинації населення та гальмуванням структурних реформ⁴.

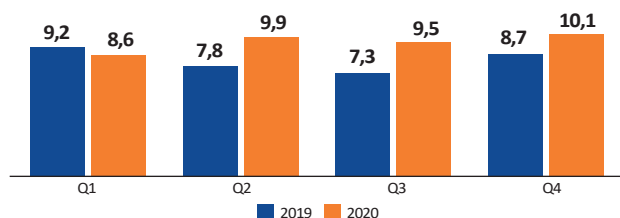
Рис.2. ВВП України в млрд дол. США

Джерело: Міністерство фінансів України
<https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/>

Економічна рецесія обумовила зростання напруги на ринку праці. Протягом 2020 р. рівень безробіття зріс і на кінець року становив 1,8 млн осіб або 10,1% населення 15–70 років, що є найвищим показником після 2014 р. (рис.3). Річний показник становив у 2020 р. 9,5% проти 8,2% у 2019 р. Рівень безробіття молоді 15–24 років майже вдвічі перевищив показник для усього населення (18,5% у 2020 р. проти 15,4% у 2019 р.).

Рис.3. Рівень безробіття населення віком 15–70 років у % до робочої сили відповідного віку в 2019 та в 2020 рр.

Джерело: Державна служба статистики України
<http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2021/03/33.pdf>

Із 12 березня по 20 серпня 2020 р., тобто в період жорстких карантинних обмежень, службою зайнятості було надано статус безробітного 431,8 тис. осіб, що на 67% більше, ніж за аналогічний період 2019 р. Станом на 1 січня 2021 р. на одне вільне робоче місце претендувало 11 безробітних проти 6 на 1 січня 2020 р.

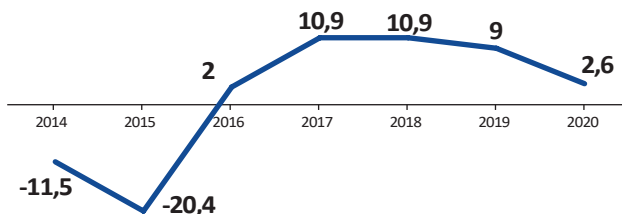
Численним було приховане безробіття. На піку карантину, за даними соціологічних досліджень, перебували в неоплачуваних відпустках або працювали неповний робочий день 17% робочої сили.

⁴ Global economic prospects. World Bank Group. June 2021. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/35647/9781464816659.pdf>

Якщо в березні 2020 р. лише 7% респондентів працювали неповний робочий день, то в квітні – 20%⁵. Ситуація на ринку праці ускладнювалася нерівномірністю та швидкою зміною пріоритетів. Внаслідок налагодження роботи онлайн різко зріс попит на ІТ-фахівців, додаткових працівників потребувала сфера логістики та транспортних перевезень, водночас значні скорочення персоналу відбулися у сфері послуг та у готельно-ресторанному бізнесі.

Економічна ситуація позначилася на рівні добробуту населення. За даними досліджень домогосподарств, реальні доходи у II кв. 2020 р. різко зменшилися. Попри відновлення їхнього зростання у другій половині року, чому сприяли індексація пенсій, збільшення мінімальної зарплати і прив'язаних до неї платежів, а також державні програми з підтримки пенсіонерів та підприємців, зростання реальних доходів у 2020 р. у порівнянні з попереднім роком суттєво загальмувалося (рис.4).

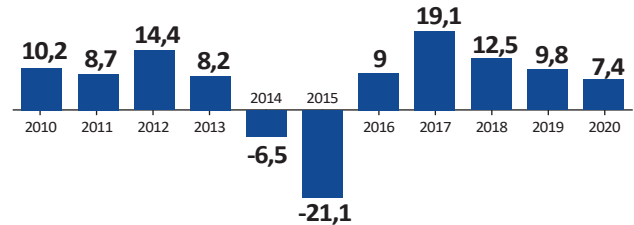
Рис.4. Зміна реального наявного доходу домогосподарств у % до попереднього року

Джерело: Держстат
<http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2021/03/37.pdf>

Попри те, що заробітна плата в національній валюті зростала⁶ (рис.5), у доларовому еквіваленті внаслідок падіння курсу гривні середня зарплата українців протягом січня – листопада 2020 р. зменшилася приблизно на 7%. Сума заборгованості з виплати заробітної плати зросла майже на 50%. Зарплата в Україні залишається однією з найнижчих в Європі.

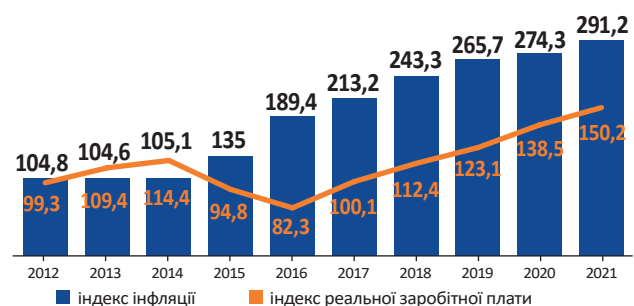
Рис.5. Динаміка середньомісячної реальної заробітної плати в 2010–2020 рр. у % до попереднього року

Джерело: Державна служба статистики України.
http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/gdn/tznr/tznr_u/tznr_u_bez.htm

Зберігається значна диференціація оплати праці за видами економічної діяльності та за регіонами. Наприклад, у 2020 р. найвище оплачувалася робота в повітряному транспорті, де середня зарплата була у 2,4 раза вищою, ніж в охороні здоров'я, та у 2,6 раза більшою, ніж в таких культурних закладах як бібліотеки, архіви, музеї⁷. Середня заробітна плата у столиці у півтора раза перевищувала цей показник для України в цілому та була майже у два рази вищою, ніж в низці областей, зокрема, Чернігівській, Кіровоградській та Волинській. Треба зазначити також, що зростання зарплат значною мірою було нівельовано зростанням цін (рис.6).

Рис.6. Динаміка змін індексів інфляції та реальної зарплати, 01.2011=100%

Джерело: Міністерство фінансів України
<https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/>

5 Михайлишина Д. Скільки людей втратили роботу в Україні через кризу? URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/skilki-lyudey-vtratile-robotu-ukrajina-i-kriza-koronavirusu-novini-ukrajini-50103231.html>

6 Середня зарплата становила 10727 грн. у січні 2020 р., 11579 грн. у червні, 14179 грн. у грудні. Протягом I кв. 2021 р. середня зарплата зменшилася і становила у березні 13612 грн.

7 Державна служба статистики України. Середньомісячна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/gdn/szpsph/arh_szp_ed_u.html

Протягом кількох років до пандемії закріпилася тенденція до зменшення масштабів бідності. Якщо в 2015–2016 рр. доходи нижче фактичного прожиткового мінімуму отримували більше половини українців, то у 2019 р. – 23,1%. Водночас за межею бідності залишалися майже 9 млн громадян (рис.7). Негативні наслідки коронакризи позначилися на зростанні рівня бідності: абсолютна бідність (менше 5,5 дол. США на день) зросла з 2,1% в 2019 р. до 2,3% в 2020 р.⁸; показник бідності, що розраховується відносно фактичного прожиткового рівня, збільшився в 2020 р. на 0,1 відсоткового пункту (рис.7).

Рис.7. Населення з середньодушовим щомісячним доходом нижче фактичного прожиткового мінімуму

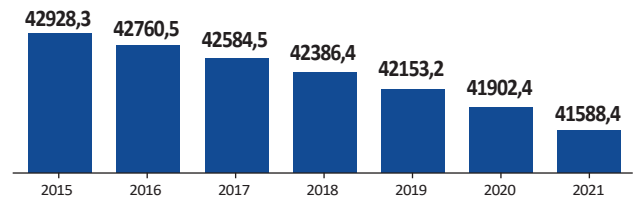
Джерело: Державна служба статистики України
https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2020/gdvdg/duf/arh_duf_u.htm

Демографія

У результаті анексії Автономної Республіки Крим та конфлікту на сході майже 2,5 млн мешканців залишилися на непідконтрольних Уряду територіях. Чисельність наявного населення України і надалі продовжувала скорочуватися і на 1 січня 2021 р. становила 41,6 млн осіб (рис.8), що наперед обумовлено низькою народжуваністю. Сумарний коефіцієнт народжуваності становить 1,2 на жінку.

Рис.8. Населення України в 2015–2021 рр. на 1 січня відповідного року, тис. осіб

(без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, як визначено відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН 73/263)

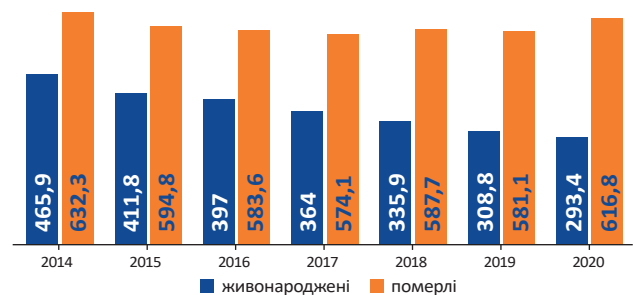

Джерело: Державна служба статистики України
http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ds.htm

Чисельність народжених значно поступається чисельності померлих (рис.9). Обсяги природних втрат населення зростають і в 2020 р. сягнули 323,4 тис. осіб (2014 р. – 166,8 тис., 2015 р. – 183 тис., 2016 р. – 186,6 тис., 2017 р. – 210,1 тис., 2018 – 251,8 тис., 2019 – 272,3 тис.). У 2020 р. показники смертності зросли і були на 6% вищими, ніж у 2019 р. Особливо невтішними були показники другої половини року: в грудні смертність була більшою у порівнянні з відповідним періодом 2019 р. на 42,9%, в листопаді – на 35%, у жовтні – на 17,5%, у вересні – на 15,4%.

Рис.9. Чисельність живонароджених та померлих у 2014–2020 рр., тис. осіб

(без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, як визначено відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН 73/263, та непідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей)

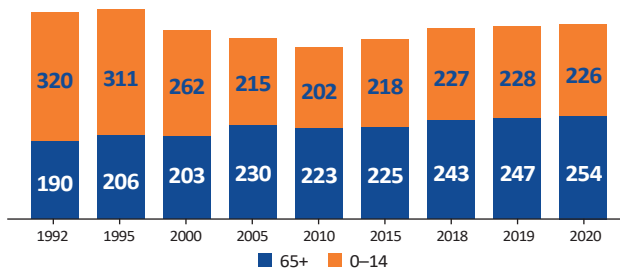

Джерело: Державна служба статистики України
http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ds.htm

8 Україна-2020: завищені сподівання, неочікувані виклики, інерційний рух. С.77 URL: razumkov.org.ua/uploads/other/2021-PIDSUMKI-PROGNOZI-UKR-ENG.pdf

Крім скорочення чисельності населення, важливою демографічною тенденцією є його старіння. Медіанний вік населення, що становив у 2010 р. 39,3 року, на 1 січня 2020 р. сягнув 41,4 року. Особи старші за працездатний вік (65+) становлять 17,1% населення, тоді як діти до 14 років – 15,3%. У структурі демографічного навантаження частка дітей скорочується, а непрацездатних осіб старшого віку – зростає (рис.10).

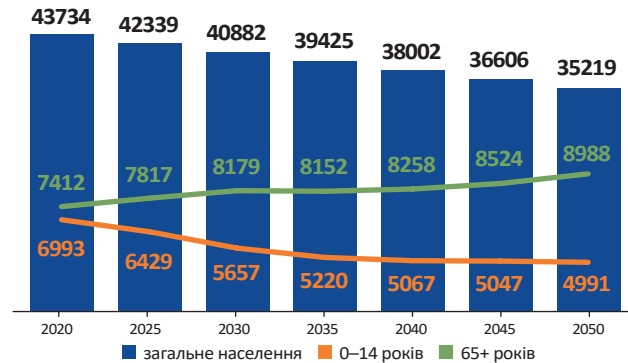
Рис.10. Демографічне навантаження на 1000 осіб постійного населення у віці 15–64 роки

Джерело: Населення України за 2019 рік. Демографічний щорічник http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/10/zb_nas_2019.pdf

За прогнозом ООН, до 2050 р. населення України скоротиться до 35,2 млн осіб, а частка осіб, старших 65 років, становитиме 24,7%, або в 1,8 раза більше, ніж дітей до 14 років (рис.11).

Рис.11. Прогноз чисельності населення України за даними 2019 р., тис. осіб (вся територія)

Джерело: United Nations, Department of Economic and Social Affairs. Population Division. World Population Prospects <https://population.un.org/wpp/Download/Probabilistic/Population/>

II. ВНУТРІШНЯ МІГРАЦІЯ

2.1. Особливості внутрішніх переміщень

Відповідно до даних про реєстрацію/зняття з реєстрації за місцем проживання, в межах України щорічно переїжджають з одного населеного пункту до іншого понад півмільйона осіб.

Внутрішня міграція спрямована насамперед із сіл до міст. Вона є важливим чинником зменшення сільського населення (протягом 2010–2020 років чисельність сільського населення зменшилася на 11,6%, тоді як міського – на 7,6%). Лише за 2019 р. через внутрішню міграцію чисельність містян зросла приблизно на 20 тис. осіб, а селян відповідно скоротилася. Після 2018 р. зафіксовано зменшення сільської поселенської мережі на 6 сіл. На межі зникнення перебувають до 5 тис. малолюдних сіл, де проживають менше 50 осіб⁹.

У 2020 р. в умовах карантину темпи відтоку сільського населення до міст сповільнилися, сальдо внутрішньої міграції для сільської місцевості залишилося

від'ємним, однак було практично вдвічі меншим, ніж попереднього року (11 тис.). Село втрачає жителів найперше через міграцію молоді. Вікова група 15–19 років сформувала в 2019 р. 43% від'ємного міграційного сальдо сільського населення.

Точками тяжіння для внутрішніх мігрантів є насамперед столиця Київ, а також області, центрами яких є найбільші міста України: Дніпро, Харків, Одеса, Львів. У всіх інших регіонах країни фіксується від'ємне сальдо внутрішньої міграції.

Помітною складовою внутрішніх переміщень є освітня міграція. За оцінками Міністерства освіти та науки України, у 2019/2020 навчальному році з-поміж 1,27 млн студентів близько 50% потребували місць у гуртожитках, тобто прибули на навчання з інших населених пунктів¹⁰. Більшість освітніх мігрантів прямує до столиці, а також чотирьох інших мегаполісів, де розта-

⁹ Українське село: вимирання чи еволюція? URL: <https://tyzhden.ua/Society/219622>

¹⁰ МОН готує Концепцію державної програми відновлення та розбудови мережі гуртожитків для студентів закладів вищої освіти в Україні. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mon-gotuye-konceptiyu-derzhavnoyi-programi-vidnovlennya-ta-rozbudovi-merezhi-gurtozhitkiv-dlya-studentiv-zakladiv-vishchoyi-osviti-v-ukrayini>

шована майже половина українських закладів вищої освіти та навчається близько 60% усіх студентів.

Вагомим чинником тяжіння до великих міст є також кращі можливості працевлаштування та вища заробітна плата. У 2020 р. середня зарплата у Києві була в 1,5 раза вищою, ніж в Україні в цілому, а рівень безробіття – майже у півтора раза нижчий.

Натомість зростання великих міст гальмує висока вартість житла в них та споживчих цін. У зв'язку з цим останніми роками прискореними темпами зростають міста-супутники мегаполісів, де вартість новобудов на 15–20% дешевша, ніж в центрах агломерацій. У 2019 р. міграційний приріст Києва становив 17,2 тис. осіб, тоді як Київської області – 27,3 тис., тобто у півтора раза більше.

Водночас численні мешканці сільської місцевості систематично їздять на роботу до міст. Аналіз «великих даних» операторів стільникового мобільного зв'язку дав можливість оцінити щоденну маятникову міграцію до Києва мешканців Київської області у півмільйона осіб¹¹. Враховуючи, що маятникових мігрантів до столиці наймають на роботу також із інших, ближніх областей, зокрема Житомирської та Чернігівської, деякі дослідники оцінюють щоденне прибуття до Києва у 700 тис. осіб. Активною маятникова міграція є також і в агломераціях інших великих міст. Так, до Львова у будні приїжджають 180 тис. мешканців області¹², до Харкова – 134 тис.¹³

За даними обстеження економічної активності населення, 16,3% зайнятого населення працездатного віку, а це понад 2 млн осіб, працюють в іншому населеному пункті, ніж той, де вони проживають¹⁴.

У перспективі науковці передбачають ослаблення внутрішньої міграції під впливом активної політики місцевого розвитку та децентралізації управління¹⁵. Водночас реформа освіти, націлена на створення опорних навчальних закладів, що супроводжується скороченням чисельності малокомплектних сіль-

ських шкіл, стимулюватиме міграцію сімей з дітьми та молоді у зв'язку з освітніми потребами. Сприятиме активізації міграції також і ліквідація порядку реалізації соціальних прав за місцем реєстрації, зокрема, право звертатися до медичного закладу незалежно від місця реєстрації.

2.2. Внутрішньо переміщені особи (ВПО)

У результаті анексії Криму та конфлікту на сході Україна стикнулася із проблемою масових вимушених внутрішніх переміщень. За даними Міністерства соціальної політики, що здійснює реєстрацію внутрішньо переміщених осіб із метою надання їм грошової допомоги для покриття витрат на проживання, чисельність переселенців з невідконтрольних Урядові України територій становить близько 1,5 млн осіб. Після 2017 р. їхня чисельність в цілому стабілізувалася. Проте в 2020 р. спостерігалось певне збільшення кількості ВПО. Так, у грудні 2019 р. було зареєстровано 1,43 млн переселенців, у грудні 2020 р. – 1,46 млн, а в липні 2021 р. – 1,47 млн, тобто на 40 тис. більше, ніж у 2019 р. Це, однак, пов'язано не з новими переселеннями, а з тим, що внаслідок коронакризи та росту безробіття з метою отримання державної допомоги як переселенці зареєструвалися особи, які раніше за такою допомогою не зверталися*.

Більшість ВПО проживають у Донецькій (понад півмільйона) та Луганській (майже 300 тис.) областях, а також у м. Київ та Київській області (234 тис. разом) (рис.12). Частка ВПО, що проживають у столичному регіоні, поступово збільшується: 13% у 2016 р., 14,9% у 2019 р., 15,4% у 2020 р. та 16% у липні 2021 р. Столиця приваблює переселенців, як і інших внутрішніх мігрантів, кращими умовами працевлаштування та вищими зарплатами.

За даними Національної системи моніторингу ситуації з ВПО¹⁶, середньодушовий дохід у домо-

11 Українські та міжнародні експерти обговорили перспективи утворення київської агломерації. URL: <http://koda.gov.ua/news/ukrainski-ta-mizhnarodni-eksperti-ob/>

12 Великий Львів і навіть більше: скільки людей щодня приїжджає до Львова? URL: [Dashboard.city-adm.lviv.ua/velyky-lviv-i-navit-shche-bilsho](https://dashboard.city-adm.lviv.ua/velyky-lviv-i-navit-shche-bilsho)

13 Сегіда К., Костриков С. Просторовий економетричний аналіз маятникової трудової міграції на регіональному рівні. URL: visnyk-geo.knu.ua/wp-content/uploads/2016/12/09-64.pdf

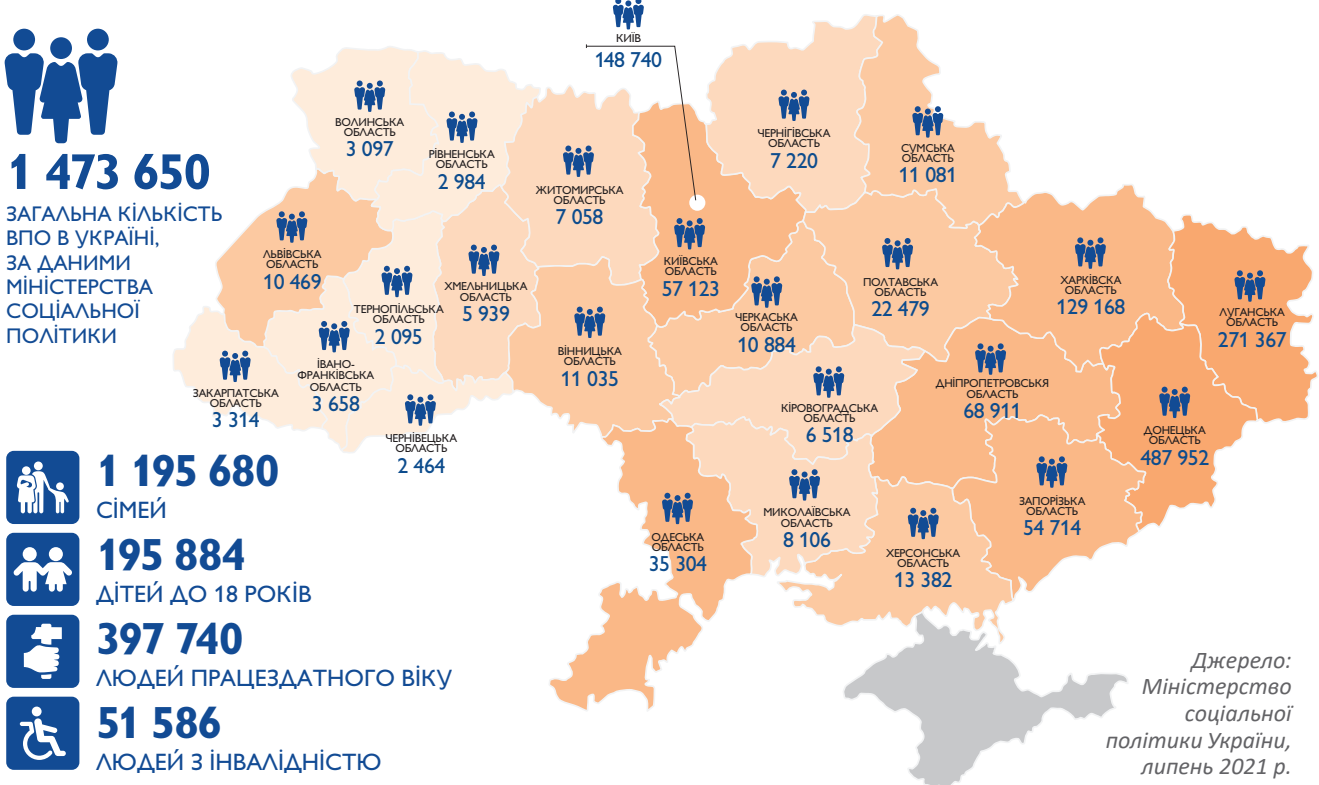
14 Робоча сила України 2019: Стат. збірник. – К., Держстат, 2020. URL: ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/07/zb_r_s_2019.pdf

15 Українське суспільство: міграційний вимір. Національна доповідь. – К., Національна академія наук України, 2018. – С.183. URL: https://www.idss.org.ua/arhiv/Ukraine_migration.pdf

16 З березня 2016 р. МОМ проводить опитування, яке щороку охоплює понад 15 тис. осіб, постраждалих від збройного конфлікту, в усіх областях України, а також ВПО, які повернулися на невідконтрольні Урядові України території, шляхом особистого та телефонного інтерв'ю, проведення фокус-груп

* Аналіз О.Малиновської

Рис.12. Розміщення ВПО на території України

господарствах ВПО (3651 грн на особу станом на березень 2021) є на третину нижчим за середньоукраїнський, він також є нижчим за фактичний прожитковий мінімум (4224 грн у березні 2021 р.). До того ж, у 2020 р. в умовах карантину дохід ВПО був нижчим, ніж у 2019 р. Значна частина переселенців змушена покладатися на державну підтримку, яка є для них другим за обсягом (після заробітної плати) джерелом доходів.

Найгострішою проблемою ВПО залишається відсутність власного житла. Його мають лише 12%. Понад 60% орендують житло. Його оплата значно погіршує фінансове становище домогосподарств. П'ятнадцять відсотків (15%) ВПО живуть у родичів чи знайомих.

Зайнятість ВПО поволі зростає, проте, за даними моніторингу за березень 2021 р., становить 49%¹⁷, тоді як у всього населення України віком 15–70 років – 56%. Причому 24% респондентів повідомили, що під час карантину змушені були піти в неопла-

чувані або частково оплачувані відпустки. З-поміж працюючих українців в цілому в неоплачувані відпустки було відправлено 17%¹⁸.

Незважаючи на труднощі, 55% респондентів вважали себе інтегрованими в місцеву громаду, 34% – інтегрованими частково.

Тридцять дев'ять відсотків (39%) респондентів у березні 2021 р. заявили, що не мають наміру повертатися до місць попереднього проживання на непідконтрольній Уряду території навіть у разі закінчення конфлікту. У червні 2019 р. таких було 34%¹⁹.

В умовах пандемії вразливість ВПО посилилася. Великою мірою це є наслідком соціально-демографічних характеристик цієї групи населення. За даними моніторингу, майже третину домогосподарств з дітьми очолюють жінки, до складу 14% домогосподарств ВПО входять люди з інвалідністю, 22% домогосподарств складаються лише з осіб, що старші за 60 років.

17 Звіт Національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами, Раунд 19, березень 2021

18 Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами. Раунд 17, червень 2020 р. URL: http://ukraine.iom.int/sites/default/files/nms_round_17_ukr_web.pdf

19 Звіт Національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами, Раунд 19, березень 2021

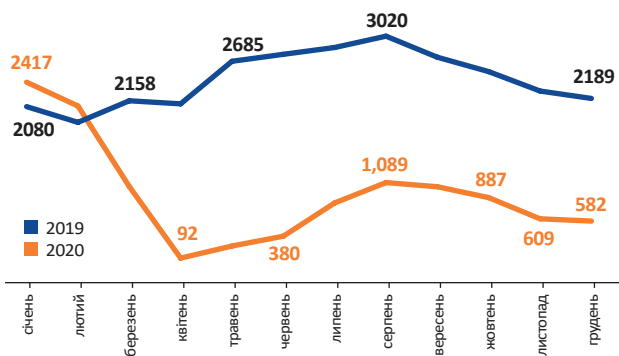
III. МІГРАЦІЯ З УКРАЇНИ

3.1. Міжнародна мобільність в умовах пандемії

До початку пандемії, у 2019 році, громадяни України перетнули державний кордон у напрямку виїзду майже 30 млн разів. Збільшенню кількості закордонних подорожей великою мірою посприяло набуття в 2017 р. безвізового режиму з ЄС. За даними соціологічного моніторингу, який щорічно проводиться Інститутом соціології НАНУ, якщо в 2018 р. можливістю безвізових поїздок скористалися 7,6% респондентів, то в 2019 р. – уже 14,4%. В основному вони подорожували (14,4%) та відвідували родичів і друзів (9,5%), водночас 8,2% шукали під час поїздок можливостей для працевлаштування²⁰.

Протягом карантину право громадян на виїзд за кордон не обмежувалося. Проте припинення пасажирських перевезень та обмеження в'їзду з боку зарубіжних держав, як і побоювання негативних наслідків подорожей для здоров'я, призвели до значного скорочення транскордонної мобільності українців. У 2020 р. чисельність перетинів громадянами кордону у напрямку виїзду була майже втричі меншою, ніж попереднього року – 11,2 млн (рис.13). Особливо помітно скоротилася чисельність поїздок до Російської Федерації – у 5,5 раза.

Рис.13. Чисельність перетинів кордону громадянами України у напрямку виїзду в 2019 і 2020 рр., тис.

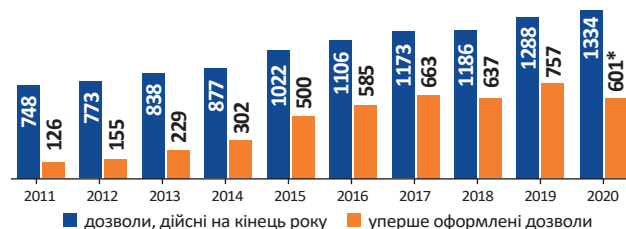
Джерело: Державна прикордонна служба України

Найменшими показники перетину кордонів були навесні під час локдауну. Іноземці масово виїжджали з держави, тоді як українці активно поверталися на батьківщину, натомість виїзд громадян за кордон суттєво скоротився.

Чисельність в'їзду українців переважала чисельність виїзду у березні 2020 р. на 300,8 тис., у квітні – на 100 тис., у травні – на 53 тис. Проте уже у червні-липні кількість виїздів перевищила кількість в'їздів на 156 тис. За результатами року склалося незначне додатне сальдо в'їзду/виїзду громадян України (+80 тис.), тоді як у попередні роки воно було від'ємним, зокрема в 2019 р. становило -200 тис.

Європейський напрямок є основним для транскордонної мобільності українців. Стабільно зростає чисельність громадян України, які мають дозволи на перебування в ЄС (рис.14). На кінець 2020 р. їх нараховувалося приблизно 1,3 млн, з яких 499,5 тис. проживали в Польщі, 223 тис. – в Італії, 165,6 тис. – в Чехії, 94 тис. – в Іспанії. Саме українці отримують найбільшу, у порівнянні з громадянами інших третіх країн, кількість вперше оформлених дозволів на перебування в ЄС. Їхня кількість в 2020 р. дещо зменшилася, проте лишилася значною (601 тис. в 2020 р., 757 тис. в 2019 р.). Більшість нових дозволів в 2020 р. були видані Польщею – майже 500 тис. Переважно це короткострокові дозволи, чинні протягом 3–11 місяців (88%), видані у зв'язку з виконанням оплачуваної роботи (93% дозволів терміном до 11 місяців).

Рис.14. Чисельність вперше оформлених та чинних на кінець року дозволів на перебування громадян України в країнах ЄС, тис.

Джерело: Eurostat: Asylum and Managed Migration <https://ec.europa.eu/eurostat/web/asylum-and-managed-migration/data/database>

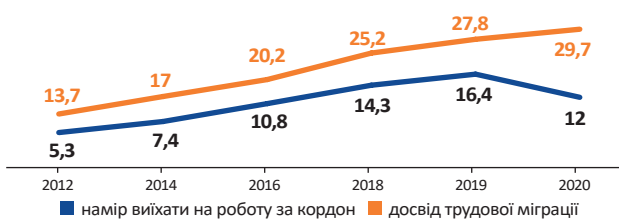
* попередні дані

²⁰ Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Випуск 6 (20) / Головні редактори д.екон.н. В.М.Ворона, д.соціол.н. М.О.Шульга. – Київ : Інститут соціології НАН України, 2019. – 517 с.
URL: <https://i-soc.com.ua/ua/edition/ukrainske-suspilstvo/issues/>

3.2. Трудова міграція

За найбільш вірогідними оцінками, за кордоном працюють до 3 млн громадян України²¹. Як свідчать результати соціологічного моніторингу Інституту соціології НАНУ (2020 р.), 29,7% українців або мають особистий досвід роботи за кордоном, або такий досвід мають члени їхніх родин. Частка опитаних, які найближчим часом планують виїхати на роботу за кордон, у 2019 р. становила 16,4%, проти 5,3% в 2012 р. Проте в 2020 р. в умовах карантинних обмежень транскордонної мобільності вона знизилася до 12% (рис.15)²².

Рис.15. Відповідь на запитання щодо намірів у найближчий рік виїхати на роботу за кордон та щодо досвіду трудової міграції як особистого, так і членів сім'ї, %

Джерело: Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Вип.7 (21): К.. 2020. - С. 524.
<https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/mon2020.pdf>

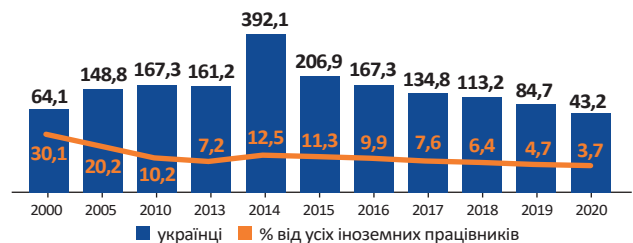
Панівним мотивом трудової міграції залишається прагнення задовольнити матеріальні потреби сім'ї: заробітки в Україні чи не найнижчі в Європі (вдесятеро нижчі, ніж в Німеччині, у 5,5 раза, ніж в Італії та Іспанії, в 3–3,5 раза, ніж в Португалії, Чехії, Польщі²³). Водночас чверть тих, хто задумується про еміграцію, пов'язує з нею кращі можливості для самореалізації. Відсутністю перспектив в Україні пояснювали намір мігрувати 17% опитаних у 2019 р. і 25% у 2020 р. Під впливом пандемії COVID-19 та обумовлених нею обмежень транскордонної мобільності трудова міграція не припинилася, проте стала

важче здійснюваною. Виїзд не стільки скоротився, скільки був відтермінований. Із початком карантину навесні 2020 р. на батьківщину, за оцінками фахівців, повернулися приблизно 10% заробітчан (300–400 тис.), вдома вони стикнулися із серйозними труднощами в пошуках роботи і здебільшого за першої нагоди повернулися до країн працевлаштування. Так, за даними опитування українців, які до карантину працювали в Польщі, проведеного в липні 2020 р., 70% виявили бажання найближчим часом повернутися на роботу за кордон.²⁴

За даними інтернет-платформи працевлаштування за кордоном JOOBLE, попит на українських працівників за кордоном з початком локдауну значно впав, проте протягом другої половини 2020 р. зріс на 40%. Основними країнами, зацікавленими у працівниках з України, є, як і раніше, Польща (пакувальники, різноробочі, кравці, водії, будівельники), Німеччина (доглядальниці, плиточники, сантехніки, електрики), Чехія (промислові робітники, покоївки, зварювальники, електрики).

Трудова міграція до Російської Федерації, яка раніше була доволі масовою, після 2014 р. постійно скорочувалася, і пандемія лише посилила цю тенденцію (рис.16).

Рис.16. Чисельність громадян України, які мали дозволи на працевлаштування або патенти для роботи в Російській Федерації, та частка українців серед іноземних працівників, тис.

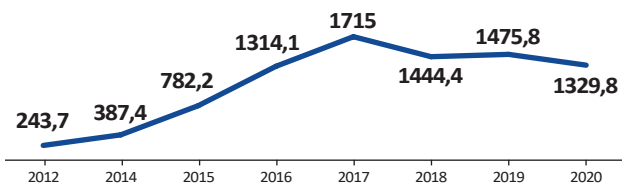

Джерело: Федеральна служба державної статистики Російської Федерації <https://rosstat.gov.ru/folder/210/document/12993>

21 Лібанова Е.М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки // Демографія та соціальна економіка. – 2018. - № 2(33).
22 Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Вип.7 (21): К.. 2020. - С. 505.
URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/mon2020.pdf>
23 wikipedia.org/wiki/List_of_European_countries_by_average_wage; Мінфін. Середня заробітна плата в Україні в Євро, URL: index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/eur/
24 Чи потрібні у Польщі українські робочі руки? URL: <https://ampua.org/novyny/chi-potribni-u-polshhi-ukrainski-roboch/>

Основною країною призначення працівників з України є Польща. Вирішальним аргументом на користь роботи в цій країні (на додачу до територіальної та мовно-культурної близькості) є можливості врегульованого тимчасового працевлаштування лише за заявою працедавця про намір найняти мігранта. Навіть в умовах пандемії чисельність таких заяв у 2020 р. перевищила 1,3 млн (рис.17). За різними оцінками, у будь-який момент часу у Польщі перебуває близько мільйона українців. За підрахунками польських економістів, трудова участь українців у польській економіці забезпечила останніми роками 13% зростання останньої²⁵.

Рис.17. Чисельність зареєстрованих заяв польських працедавців про намір працевлаштувати громадянина України в 2012–2020 рр., тис.

Джерело: Міністерство розвитку, праці та технологій Республіки Польща; За попередні роки – Міністерство сім'ї, праці та соціальної політики Республіки Польща
<https://archiwum.mpips.gov.pl/analizy-i-raporty/cudzoziemcy-pracujacy-w-polsce-statystyki/>

Розвиток економіки Польщі після негативних наслідків пандемії потребуватиме додаткових робочих рук, тому уряд країни вживав заходів для утримання мігрантів, надаючи їм певні соціальні гарантії, та створював умови для подальшого прибуття працівників з-за кордону. Наприклад, українці, які в'їжджають до Польщі з метою роботи чи навчання, можуть безкоштовно отримати щеплення від COVID-19 безпосередньо на кордоні, де розгорнуті цілодобові пункти вакцинації. Відповідно до Плану відновлення Польщі у постковідний період, планується спростити процедуру працевлаштуван-

ня іноземців, зокрема цифровізувати процедури набуття дозволу на працевлаштування, надати змогу отримувати триваліші дозволи (до трьох років).

Карантинні обмеження не зупинили трудову міграцію, проте призвели до певних змін її характеристик. По-перше, загальмувалась тенденція до розширення географії виїздів на роботу за кордон, оскільки в умовах пандемії поїздки до сусідніх країн виявилися і легше здійснюваними, і більш безпечними. Так, за даними опитувань, до пандемії 31% трудових мігрантів, які працювали у Польщі, повідомляли про свою зацікавленість у роботі в Німеччині, а в 2020 р. – 19%²⁶.

По-друге, оскільки для в'їзду до іншої країни уже недостатньо мати лише біометричний паспорт, а необхідно підтвердити мету поїздки, міграція набуває більш організованих та впорядкованих форм, обсяги неформального працевлаштування за кордоном скорочуються. Про це свідчить, наприклад, факт збільшення чисельності громадян України, зареєстрованих в польському агентстві соціального страхування (ZUS). Наприкінці 2020 р. сплачували страхові внески, тобто працювали відповідно до трудових угод, 532 тис. українців, тоді як попереднього року таких було 479 тис. (на 11% менше)²⁷.

По-третє, під впливом труднощів транскордонних переміщень посилилася тенденція до трансформації тимчасової трудової міграції на переселенську. Збільшилася кількість мігрантів, які мають намір або вже клопочуться про дозволи на тривале або постійне проживання в країні перебування. Так, чисельність громадян України, які станом на квітень 2021 р. мали чинні дозволи на проживання в Польщі, сягнула 261 тис. У порівнянні з 2015 р. цей показник збільшився у п'ять разів²⁸. Кожного року все більше українців отримували документи на проживання в сусідній країні. Хоча в 2020 р. внаслідок коронакризи їх було оформлено менше, ніж попереднього року,

25 Strzelecki P., Growiec J., Wyszynski R. The contribution of immigration from Ukraine to economic growth in Poland. NBP Working Paper No. 322. URL: https://www.nbp.pl/publikacje/materialy_i_studia/322_en.pdf

26 Через коронавірус мігранти в Польщі все менше думають про заробітки в Німеччині: дослідження. URL: <https://naszwybir.pl/doslidzhennya-cherез-koronavirus-migranty-v-polshhi-vse-menshe-dumayut-pro-zarobitky-v-nimechchyni/>

27 Cudzoziemcy w polskim systemie ubezpieczen społecznych. URL: <https://www.zus.pl/documents/10182/2322024/Cudzoziemcy+w+polskim+systemie+ubezpiecze%C5%84+spo%C5%82ecznych+2020.pdf/8a693717-9b66-3e70-737b-28fe827ea41e>

28 Zezwolenia na pobyt po I kwartale 2021 r. URL: <https://udsc.gov.pl/zezwolenia-na-pobyt-po-i-kwartale-2021-r/>

проте уже в I кв. 2021 р. динаміка оформлення дозволів на проживання в Польщі для українців відновилося (табл.1).

Табл.1. Чисельність українців, які отримали дозволи на постійне (5–10 років) або тимчасове (до 3 років) проживання в Польщі

	2005	2010	2015	2018	2019	2020	I кв. 2021
Дозволи на постійне проживання	1 518	1 553	6 729	7 712	7 167	29 400	16 800
Дозволи на тимчасове проживання	8 304	8 427	37 833	80 231	99 936		

Джерело: Rocznik Demograficzny. 2020. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2020>; Zezwolenia na pobyt po I kwartale 2021 r. <https://udsc.gov.pl/zezwolenia-na-pobyt-po-i-kwartale-2021-r/>

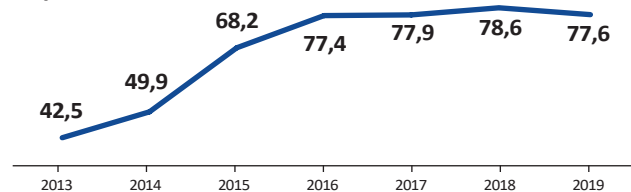
Опитування українських мігрантів, які працюють в Польщі, свідчить про посилення їхніх намірів отримати дозвіл на постійне проживання в країні перебування (66,5% опитаних у 2021 р. проти 60% в 2020 р.), придбати тут нерухомість (55,5% проти 34%), відкрити бізнес (39,8% проти 25%), перевезти сім'ю (51,7% проти 41%)²⁹.

3.3. Освітня міграція

Чисельність українських студентів за кордоном особливо швидко зростала після анексії Криму та військового конфлікту на сході країни (рис.18). Завдяки певній стабілізації ситуації в країні цей процес загальмувався. За даними ЮНЕСКО, в 2019 р. за кордоном навчалися 77,6 тис. українців. Коефіцієнт впливу, тобто відсоток мобільних студентів від усіх студентів, становив 4,63, що приблизно відповідає цьому показнику в сусідніх країнах Центральної Євро-

пи (Румунія – 6,59, Угорщина – 4,63, Чехія – 3,74, Польща – 1,75). Найбільше українських студентів у 2019 р. навчалось в Польщі – 26,9 тис. У Німеччині нараховувалося 6,3 тис. студентів-українців, у Чехії – 3,2 тис., Словаччині – 2,9 тис.

Рис.18. Чисельність українських студентів за кордоном, тис. осіб

Джерело: UNESCO. Education: Inbound internationally mobile students by country of origin <http://data.uis.unesco.org/index.aspx?queryid=3806>

Пандемія COVID-19 ускладнила освітню міграцію, як і міжнародну мобільність загалом. Чисельність українських студентів за кордоном може зменшитися й внаслідок недостатньої фінансової спроможності домогосподарств, що пов'язано з коронакризою. Водночас навчання за кордоном найчастіше розглядається українською молоддю як етап до працевлаштування в більш заможних та безпечних країнах, тому мотиви для виїзду лишаються вагомими, а наслідки для розвитку країни здебільшого негативними. За даними різних опитувань, лише 10–20% українців, які навчаються за кордоном, планують повернутися до України³⁰.

3.4. Шукачі притулку

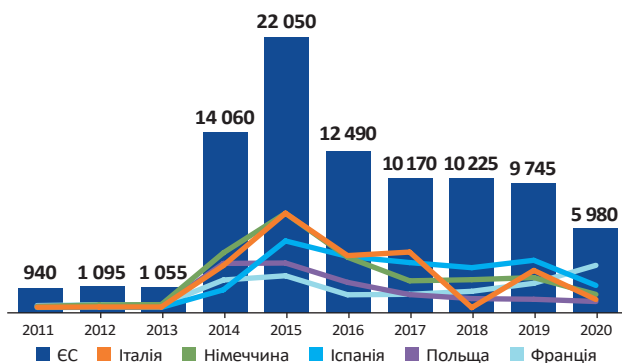
До анексії Криму та військового конфлікту на Донбасі чисельність клопотань про притулок, які українці подавали в країнах ЄС, коливалася в межах тисячі на рік. Внаслідок конфлікту на сході вона різко зросла і в 2015 р. перевищила 22 тис. Найбільше клопотань було подано в тих країнах

29 Пульс трудової міграції. Інтеграційні наміри українських трудових мігрантів у Польщі. Аналітичний рапорт за підсумками опитування громадян України, які працюють у Польщі, 2021. URL: <https://gremi-personal.com.ua/ua/puls-trudovoi-migracii-integracijni-namiri-ukrainskih-trudovih-migrantiv-u-polshhi-2/>

30 Другов О. До проблеми освітньої еміграції українців URL: <https://osvita.ua/vnz/75342/>; Міграційні настрої студентів в умовах візової лібералізації. URL: <http://miok.lviv.ua/wp-content/uploads/2017/11/ДОСЛІДЖЕННЯ-МІГРЦІЙНИХ-НАСТРОЇВ.pdf>

ЄС, куди спрямована численна трудова міграція українців, а саме в Італії, Іспанії, Німеччині, Польщі. Завдяки певній стабілізації ситуації в Україні чисельність шукачів притулку за кордоном поступово зменшувалася. У зв'язку з обмеженнями міждержавних пересувань у 2020 р. вона скоротилася на третину, порівнюючи з 2019 р. (рис.19). Єдиною країною Європейського Союзу, де було зафіксовано помітний ріст поданих українцями клопотань про притулок (2,2 тис. в 2020 р. проти 1,3 тис. в 2019 р.), була Франція. Проте він пов'язаний не з гуманітарними проблемами, а зі злочинною схемою, викритою українськими та французькими правоохоронцями. Автори цієї схеми безкоштовно, навіть з невеликою винагородою для учасників, організували поїздки до Франції, де «туристи» мали подати клопотання про надання статусу біженця, а платіжні картки, на які нараховувалася призначена для шукачів притулку допомога, віддавали організаторам³¹.

Рис.19. Чисельність клопотань про притулок, поданих громадянами України в країнах ЄС

Джерело: Eurostat: Asylum and first time asylum applications by citizenship, age and sex http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=migr_asydcfst&lang=en

3.5. Українська діаспора

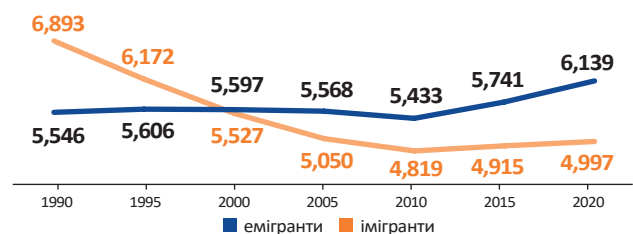
Міграційна історія України зафіксувала кілька хвиль еміграції, обумовлених як економічними, так і політичними причинами, а також безпрецедентні

приклади масових репресивних переселень, що призвело до формування численної української діаспори в різних країнах світу.

Найбільша кількість українців за кордоном мешкає в Російській Федерації (1,9 млн осіб за переписом 2010 р.). У Канаді діаспора нараховує близько 1,4 млн осіб, за даними 2016 р. За оцінками американського Бюро перепису населення 2019 р., у США проживає мільйон американців українського походження. Великі групи українців є мешканцями Казахстану (257 тис. станом на 2021 р.), Молдови (181 тис. за даними перепису 2014 р. без Придністров'я), Білорусі (160 тис. за переписом 2019 р.).

Чисельність осіб, які народилися в Україні, проте проживають в інших країнах світу, тобто є емігрантами з її території, у 2020 р. становила понад 6 млн осіб, тоді як іммігрантів, тобто мешканців України, які народилися поза її межами, – близько 5 млн (рис.20).

Рис.20. Чисельність емігрантів з України та іммігрантів, які проживають на її території, млн осіб

Джерело: United Nations, Department of Economic and Social Affairs. Population Division. International Migrant Stock. <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimates19.asp>

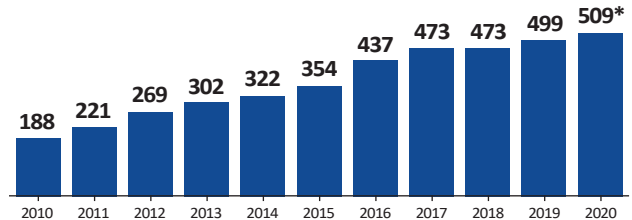
Більшість українців-емігрантів виїхали ще в радянські часи до інших республік колишнього СРСР. Їхня частка поступово скорочується, тоді як емігрантів до інших країн – зростає. Наприклад, у 1990 р. в Чехії було 8 тис. іммігрантів з України, а в 2020 р. – 131,3 тис., тобто в 16 разів більше, в Іспанії відповідно 403 особи

31 Статус «біженців» у Франції. На Одещині викрили міжнародний канал торгівлі людьми – ДПСУ. URL: <https://news.khmelnitskiy.ua/post1058225>

і 106,4 тис., тобто в 264 рази більше, в Італії – 206 осіб та 248,5 тис., тобто в 1200 разів більше³².

Частина трудових мігрантів, які виїхали на тимчасову роботу за кордон, визначається на користь тривалого проживання в зарубіжних державах. За даними Євростату, чисельність громадян України, які мають в ЄС статус довготривалого мігранта, упродовж останніх десяти років зростає в 2,5 рази (рис.21). Дедалі більше українців набувають громадянство країн перебування. Лише в 2019 р. 4,8 тис. осіб набули громадянство Німеччини, 3,5 тис. – Польщі, 2,4 тис. – Італії, по 1,6 тис. – Португалії та Іспанії, близько тисячі – Чехії³³.

Рис.21. Чисельність громадян України, які мали статус довготривалого мігранта в країнах ЄС-27, тис. осіб

Джерело: Eurostat: Long-term residents by citizenship on 31 December of each year [appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?](https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=migr-reslong&lang=en)

* попередні дані

dataset=migr-reslong&lang=en

IV. МІГРАЦІЯ ТА РОЗВИТОК

4.1. Вплив міграції на Україну

Вплив міграції передусім відчувається на рівні домогосподарств. Під час загальнонаціонального соціологічного моніторингу, який щорічно проводиться Інститутом соціології НАНУ, третина респондентів зазначила, що заробітки за кордоном приносять від 20 до 50% доходів домогосподарств мігрантів, а 39% – що їхня частка перевищує 50%³⁴.

Опитування щодо життєвих умов домогосподарств, які систематично проводяться Державною службою статистики України, засвідчили, що рівень грошових доходів та грошових витрат у західних регіонах країни, звідки походить найбільша частка трудових мігрантів, є вищим середньоукраїнського рівня, насамперед за такими групами товарів як одяг та взуття, предмети домашнього вжитку, побутова техніка, поточне утримання житла³⁵.

Добробут населення зростає не лише завдяки заробіткам за кордоном, а й тому, що в умовах ма-

сової трудової міграції працедавці змушені підвищувати заробітну плату, намагаючись утримати працівників. Аналіз макроекономічних показників та показників ринку праці дав дослідникам підстави для висновку про те, що після 2015 р. на фоні певного зростання економіки та попиту на робочу силу трудова міграція за кордон сприяла підвищенню оплати праці в Україні, найбільш помітно це у регіонах, де вона найінтенсивніша³⁶. Тобто в результаті міграції зростали доходи не лише безпосередніх її учасників, а й населення, яке до заробітків за кордоном не вдавалося.

Що ж до впливу міграції на інвестиції у виробництво, він доволі скромний. Так, за даними опитування трудових мігрантів з регіону Карпат, проведеного у 2020 р., лише 4% опитаних вкладають свої кошти в розвиток бізнесу в Україні. Тридцять шість відсотків (36%) респондентів зазначили, що не мають достатньо коштів для інвестицій, а кож-

32 United Nations, Department of Economic and Social Affairs. Population Division. International Migrant Stock 2020 (United Nations database, POP/DB/MIG/Stock/Rev.2019)

33 Eurostat - Data Explorer. URL: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

34 Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Вип.6 (20).: К., 2019. - С. 505. URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/mon2019.pdf>

35 Сариогло В. Зовнішня трудова міграція в Україні: мотиви, масштаби, наслідки. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ecan_2019_29%281%29__7

36 Lücke M., Saha D. Labour migration from Ukraine: Changing destinations, growing macroeconomic impact. URL: https://www.german-economic-team.com/ukraine/wp-content/uploads/sites/7/GET_UKR_PS_02_2019_en.pdf

ний четвертий – що не має бажання використувати заробітки у такий спосіб³⁷.

Обмеження руху через кордон у 2020 р. продемонструвало серйозні ризики, пов'язані з трудовою міграцією. Повернення заробітчанин на батьківщину, як і невіїзд тих, хто планував виїхати на сезонні роботи, посилили напругу на ринку праці. Так, третина опитаних влітку 2020 р. мігрантів-поверненців не змогли знайти роботу на батьківщині³⁸. Відсутність закордонних заробітків болісно вдарила по доходах багатьох сімей.

В умовах карантину яскраво виявилися негативні наслідки міграції для забезпечення потреб України в спеціалістах, передусім в такій критично важливій сфері як охорона здоров'я. При тому, що за даними Міністерства охорони здоров'я в 2020 р. в Україні звільнилися понад 30 тис. лікарів, 4,2 тис. українців працювали в системі охорони здоров'я Польщі³⁹. Доступність роботи в Польщі для українських медиків значно зросла завдяки ухваленню в сусідній державі законодавству, згідно з яким їм не потрібне оформлення дозволів на працевлаштування, а процедури визнання дипломів спрощено⁴⁰.

4.2. Приватні перекази трудових мігрантів в Україну

Після незначного спаду в результаті подій 2014 року обсяги приватних переказів в Україну, пов'язаних передусім з міграцією, щороку зростали. Коронакриза та обмеження міграційних переміщень загальмували цей ріст, проте не призвели до значного скорочення переказів. У 2020 р., за даними Національного банку України, вони, як і у 2019 р., становили близько 12 млрд дол. США і зменшилися лише на 0,3% (рис.22). При цьому середня величина одного переказу зросла з 364 до 390 дол. США⁴¹. Позитивна динаміка обсягів приватних переказів в I кварталі 2021 р. дає підстави прогнозувати їхнє зростання за результатами року на 8%, до 13 млрд. дол. США.

Рис.22. Приватні перекази в Україну в 2008–2020 рр.

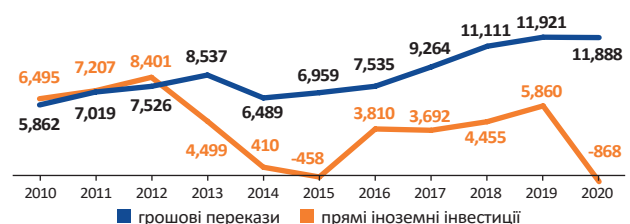
Джерело: Національний банк України

<https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19208355>

Чверть приватних переказів надійшли з Польщі, тобто основної країни призначення трудових мігрантів, 10,3% – зі США, 8,5% – із Великої Британії. Частка коштів, які походили з Російської Федерації, продовжувала скорочуватися (26,4% у 2015 р., 10,6% у 2019 р., 8,5% у 2020 р.). У 2020 р. відбулося помітне зменшення частки переказів, які надійшли до країни неформальними каналами, тобто шляхом безпосереднього передавання готівки чи матеріальних цінностей – 49,3% усіх переказів у 2019 р., 37,6% у 2020 р.⁴²

Приватні грошові перекази в Україну є важливим для країни джерелом валютних надходжень. Вони еквівалентні 7,7% ВВП країни і значно переважають обсяги прямих іноземних інвестицій, які в кризові періоди не лише не зростали, а й набували від'ємних значень (рис.23).

Рис.23. Приватні перекази та прямі іноземні інвестиції в Україну, млрд дол. США

Джерело: НБУ, Міністерство фінансів України

<https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/>

37 Васильців Т., Риндзак О., Бачинська М. Проблеми життя та праці зовнішніх мігрантів з Карпатського регіону України: результати пілотного опитування та пріоритети регіональної міграційної політики. Науково-аналітична записка. 2021.

38 Чи потрібні у Польщі українські робочі руки? URL: <https://ampua.org/novyny/chi-potribni-u-polshhi-ukrainski-roboch/>

39 Польща очікує напливу лікарів і медсестер з України. URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/polshcha-ochikuje-napliv-likariv-i-medsester-z-ukrajini.html>

40 У 2020 році з України виїхали понад 66 тис. лікарів і медпрацівників, – дослідження URL: <https://censor.net/ua/n3254293>

41 В Україну за 9 місяців надійшло приватних переказів на \$8,5 мільярдів – НБУ URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ekonomy/3133648-v-ukrainu-za-9-misaciv-nadijslo-privatnih-perekaziv-na-85-mlrd-nbu.html>

42 НБУ. Статистика зовнішнього сектору України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external/data-sector-external>

Водночас за даними Світового банку, приватні грошові перекази до України 2020 року становили 13,7 млрд дол. США, що на 13,2% менше, ніж 2019 року. Різниця в даних Національного та Світового

банків пояснюється тим, що перший рахує чисті перекази, тобто за вирахуванням витрат та податків у країні перебування, а другий відображає перекази на валовій основі.

V. МІГРАЦІЯ ДО УКРАЇНИ

В Україні постійно проживають 293,6 тис. іноземців, які становлять приблизно 0,7% населення (рис.24). Чисельність дозволів на імміграцію, які є підставою для отримання іноземцем посвідки на постійне проживання, протягом 2000-х років становила приблизно 25 тис. на рік, проте після 2014 р. скоротилася. Подальше її зменшення пов'язане з пандемією COVID-19. У 2020 р. було оформлено лише 12 тис. дозволів на імміграцію.

Серед іммігрантів більшість (83% в 2020 р.) становлять члени сімей громадян України, а також вихідці з України та їхні нащадки, які мають право на громадянство України і отримують дозвіл на імміграцію поза квотою, що щорічно встановлюється Урядом. В основному це громадяни Російської Федерації (понад половина) та інших пострадянських держав. Серед іммігрантів квотної категорії – здебільшого члени сімей іноземців, які постійно проживають в Україні. Хоча Уряд збільшує квоту на імміграцію (3,8 тис. в 2019, 8,5 тис. в 2020, майже 10 тис. в 2021 р.), її стабільно не заповнюють.

Рис.24. Чисельність іноземців, які постійно проживають в Україні, та виданих дозволів на імміграцію, тис.

Джерело: Державна міграційна служба України

Чисельність іноземців, які перебувають в країні тимчасово, на кінець 2020 р. становила 151,3 тис.

осіб. Переважно це ті, хто прибуває в Україну з освітньою метою, та трудові мігранти.

Тенденція до зростання чисельності іноземних студентів у закладах вищої освіти України була перервана в результаті військового конфлікту, проте невдовзі відновилася. У 2019 р. в Україні навчалася рекордна кількість іноземців – понад 80 тис. осіб. У 2020 р. внаслідок пандемії їхнє число зменшилося до 76,5 тис., тобто на 5%. Водночас кількість запрошень для іноземних абітурієнтів скоротилася на 22% (рис.25), що призведе до зменшення чисельності іноземних студентів у найближчому майбутньому.

Рис.25. Іноземні студенти у закладах вищої освіти України та кількість зареєстрованих запрошень для іноземних абітурієнтів, тис.

Джерело: Міністерство освіти та науки України. Український державний центр міжнародної освіти. <https://studyinukraine.gov.ua/zhittya-v-ukraini/inozemni-studenti-v-ukraini/>

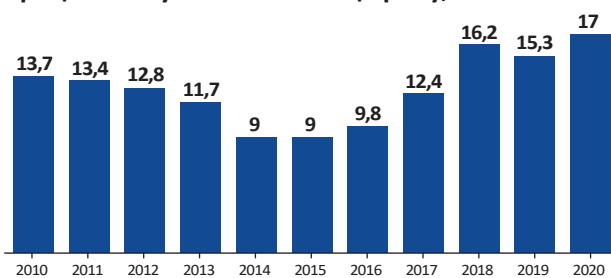
Дев'яносто відсотків (90%) іноземних студентів опановують основну університетську програму, 6,5% охоплені мовною підготовкою, решта – післядипломним навчанням. Тридцять сім відсотків (37%) із них вивчають медицину, зокрема близько 7% – стоматологію. Освітні послуги іноземцям надають 394 навчальні заклади. Іноземні студенти українських закладів вищої освіти походять зі 155 країн світу, більшість становлять громадяни Індії (23,6%), Марокко (11,5%), Туркменістану (7%) (рис.26).

Рис.26. Найчисельніші групи іноземних студентів у 2020/21 навчальному році за країнами громадянства, %

За даними Державної служби зайнятості, що видає дозволи на використання праці іноземців, кількість трудових мігрантів з-за кордону зростає, хоча й лишається невеликою (рис.27). Протягом 2020 р. найбільше дозволів на працевлаштування було видано громадянам Туреччини (4,6 тис.), Індії (1,9 тис.), Російської Федерації (1,7 тис.), Білорусі (1,3 тис.) та Китаю (1,2 тис.). За професійними групами це переважно керівники та менеджери (60%), зайняті у сферах торгівлі та ремонту, інформації та телекомунікацій, будівництва та промисловості.

Рис.27. Чисельність іноземців, які тимчасово працювали в Україні за наявності дозволу на працевлаштування на кінець року, тис. осіб

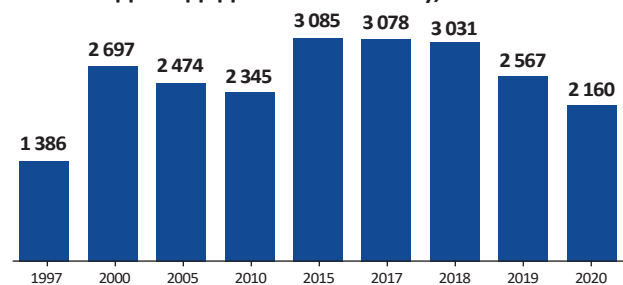

Джерело: Державна служба зайнятості

Ще однією групою іноземців в Україні є біженці та особи, яким надано додатковий захист. В умовах карантинних обмежень міждержавної мобільності чисельність звернень за захистом в Україні зменшилася: 529 клопотань у 2020 р. проти 1443 у 2019 р. Натомість кількість позитивних рішень за ними зростає: в 2020 р. статус біженця або додатковий захист отримали 123 особи, в 2019 р. – 93.

Кількість біженців, які проживають в Україні, залишається незначною (1273 осіб зі статусом біженця і 887 користувачів додаткового захисту) і поступово зменшується (рис.28), зокрема, внаслідок натуралізації частини з них. Так, в 2018 р. Указом Президента України українське громадянство було надано 40 біженцям, в 2019 р. – 28, в 2020 р. – 17.

Рис.28. Визнані біженці, які проживали в Україні (в 2015–2020 рр. включно з особами, яким надано додатковий захист), осіб

Джерело: Державна міграційна служба України

Найчастіше іноземці, які користуються захистом в Україні, це вихідці з Афганістану (647 визнаних біженців та 162 користувача додаткового захисту) та Сирії (32 та 437 відповідно), а також з деяких країн СНД, зокрема Російської Федерації (82 та 60 відповідно). Переважно це особи працездатного віку, 60% з яких чоловіки. Дітей до 14 років серед користувачів міжнародного захисту майже 9%, осіб у віці 65+ – менше 1%.

VI. НЕВРЕГУЛЬОВАНА МІГРАЦІЯ

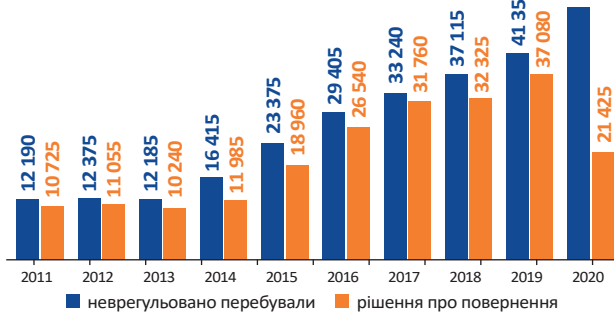
Україна одночасно є країною походження, призначення та транзиту мігрантів із неврегульованим правовим статусом. Деякі громадяни України перебувають або займаються оплачуваною діяльністю за кордоном з порушенням законодавства країн перебування. Крім того, в Україні перебуває певна

кількість іноземців, які або прибули сюди неврегульовано, або втратили правові підстави для перебування в країні. Значна частина з них розглядають Україну як транзитну територію на шляху до ЄС.

За даними Євростату, у 2020 р. чисельність українців-порушників правил перебування на території ЄС зростає

у порівнянні з попереднім роком на 20%, що свідчить про загострення проблеми нерегульованої міграції громадян України за кордон в умовах економічних труднощів, посилених наслідками пандемії (рис.29).

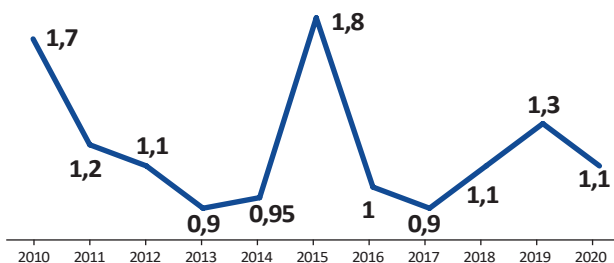
Рис.29. Чисельність виявлених на території ЄС громадян України з нерегульованим статусом та тих, щодо яких прийнято рішення про повернення, осіб

Джерело: Eurostat: Enforcement of migration legislation ec.europa.eu/Eurostat/web/asylum-and-managed-migration/data/database

Так само актуальною залишається і проблема нерегульованої міграції іноземців до та через Україну. Затримання порушників відбуваються як на в'їзді, так і на виїзді з України (рис.30), проте чисельність тих, хто намагався нерегульовано виїхати з країни, майже вдвічі більша тих, хто прагнув нерегульовано потрапити на її територію.

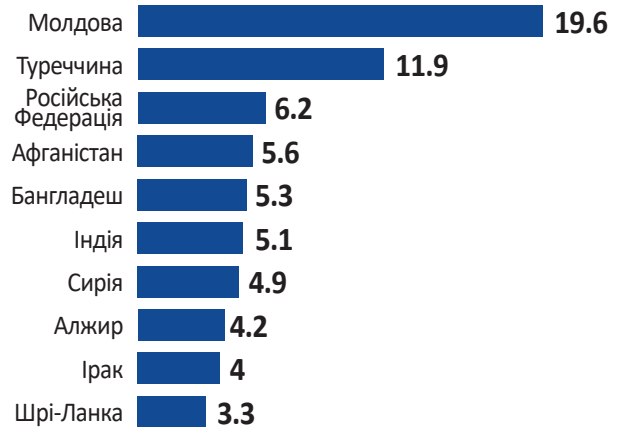
Рис.30. Кількість мігрантів, затриманих за нерегульоване перетинання або спробу нерегульованого перетинання державного кордону України, тис. осіб

Джерело: Державна прикордонна служба України

У 2020 р. найчисельнішу групу серед затриманих на кордоні становили громадяни Молдови (як на в'їзді, так і на виїзді), Туреччини, Російської Федерації, Афганістану, Бангладеш (рис.31).

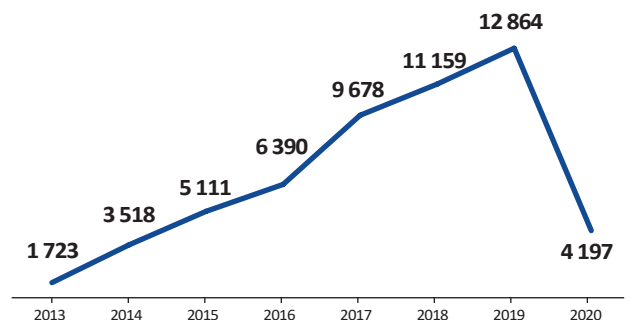
Рис.31. Розподіл мігрантів, затриманих за нерегульоване перетинання або спробу нерегульованого перетинання державного кордону України, за громадянством, %

Джерело: Державна прикордонна служба України

Якщо чисельність спроб нерегульованого перетину кордону, яка фіксується Державною прикордонною службою, загалом залишалася стабільною, то чисельність мігрантів із нерегульованим статусом, виявлених Державною міграційною службою всередині держави, зростала. У 2020 р., однак, цей показник був втричі меншим, ніж попереднього року (4,2 тис. проти 12,9 тис.), оскільки в умовах карантину деякі правоохоронні заходи не могли бути проведені (рис.32). Це опосередковано свідчить про те, що статистика виявлень відображає не стільки динаміку нерегульованої міграції в Україні, скільки рівень активності роботи органів з протидії порушенням.

Рис.32. Чисельність мігрантів із нерегульованим статусом, виявлених Державною міграційною службою на території України, осіб

Джерело: Державна міграційна служба

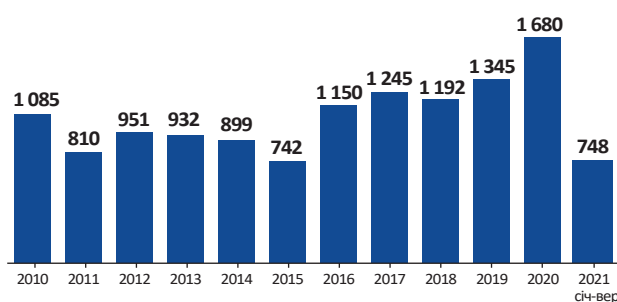
З метою оцінки реальної чисельності мігрантів із неврегульованим статусом на запит Державної міграційної служби Міжнародною організацією з міграції (МОМ) за фінансування Європейського Союзу було

проведене дослідження, яке дає змогу стверджувати, що чисельність мігрантів із неврегульованим статусом в Україні може становити від 37,7 тис. до 60,9 тис. осіб⁴³.

VII. ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ

За оцінками МОМ, з 1991 р. від торгівлі людьми постраждали понад 300 тис. українців. Кожен четвертий українець готовий погодитися хоча б на одну ризиковану пропозицію роботи за кордоном або в іншому населеному пункті України, яка може призвести до ситуації торгівлі людьми й експлуатації⁴⁴. Протягом 2000–2021 рр. Представництво МОМ в Україні надало допомогу 19 035 постраждалим особам. Варто наголосити, що майже чотири тисячі з них були ідентифіковані й отримали допомогу в 2019–2021 роках (рис.33). У 2020 р. кількість виявлених постраждалих зросла на 25 відсоткових пункти у порівнянні з попереднім роком (1 345 постраждалих у 2019 р.), і стала найбільшою за всі роки роботи Програми протидії торгівлі людьми Представництва МОМ в Україні (тобто з 1998 року).

Рис.33. Чисельність постраждалих від торгівлі людьми, яким МОМ надала допомогу

Джерело: Представництво МОМ в Україні

Відповідно до Закону України «Про протидію торгівлі людьми», офіційний статус особи, що по-

страждала від торгівлі людьми, в 2019–2021 рр. було надано 353 особам. (табл.2).

Табл.2. Офіційний статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми (вересень 2012 р. — червень 2021 р.)

Рік	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021 січень-червень
Кількість статусів	13	41	27	83	110	198	221	185	136	32

Джерело: Міністерство соціальної політики України

Як дані МОМ, так і офіційні дані свідчать про те, що серед постраждалих збільшується частка чоловіків, жертв трудової експлуатації, а також осіб, які постраждали від торгівлі людьми на території України. Так, серед користувачів допомоги МОМ в 2020 р. чоловіки становили 74% (у 2019 р. – 68%) (рис.34), серед осіб, яким було надано офіційний статус, – 73,5%. Трудової експлуатації зазнали 97% отримувачів допомоги МОМ (93% в 2019 р.) та 40% тих, хто отримав офіційний статус. При цьому 48% осіб, яким було надано статус постраждалих від торгівлі людьми відповідними державними органами, експлуатувалися шляхом використання у збройних конфліктах. І за даними МОМ, і за офіційними даними, основною країною призначення постраждалих від торгівлі людьми є Російська Федерація (52% отримувачів допомоги МОМ в 2020 р.), а також Польща, Німеччина, Чехія та інші.

43 Мігранти з неврегульованим статусом в Україні. Аналітичне резюме.
URL: http://ukraine.iom.int/sites/default/files/irregular_migrants_in_ukraine_ukr.pdf

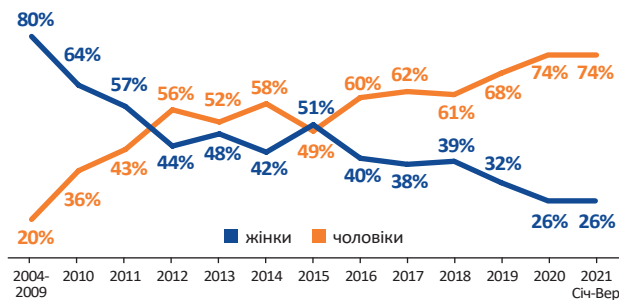
44 Національне дослідження з питань міграції, торгівлі людьми та інших форм експлуатації мігрантів, 2021.
URL: http://ukraine.iom.int/sites/default/files/human_trafficking_and_migration_survey_2021_ukr.pdf

Табл.3. Кількість злочинів, зареєстрованих Міністерством внутрішніх справ України, та судових вироків за кримінальними справами за ст.149

Рік	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021, січень- вересень
Кількість зареєстрованих злочинів	257	197	162	130	109	111	115	346	291	306	212	220
Кількість вироків (ст. 149)	85	106	96	64	29	23	28	23	29	36	26	27

Джерело: МВС України, Державна судова адміністрація України

Рис.34. Частка чоловіків та жінок серед осіб, постраждалих від торгівлі людьми, яким було надано допомогу МОМ (2010–2021 рр.)

Джерело: Представництво МОМ в Україні

Пандемія COVID-19 ускладнила становище осіб, постраждалих від торгівлі людьми. За оцінками МОМ, здійсненими влітку 2020 р., фінансова ситуація погіршилася у 84% з них, понад 50% втратили роботу. Треба зазначити також, що ускладнення міжнародних подорожей посилюють ризики прийняття українськими мігрантами сумнівних пропозицій щодо працевлаштування за кордоном і потрапляння в ситуацію торгівлі людьми.

VIII. ОСТАННІ ІНІЦІАТИВИ У СФЕРІ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Обраний на посаду у 2019 р. Президент України Володимир Зеленський у своїй передвиборчій програмі пообіцяв створити умови, за яких українці, що роз'їхалися по світу, мали б бажання повернутися додому.

У грудні 2019 р. Уряд анонсував запуск програми дешевих кредитів для малого та середнього бізнесу «Доступні кредити 5-7-9%», яка, крім іншого, мала сприяти створенню умов для повернення працівників-мігрантів на батьківщину.

Національна програма «Велике будівництво», що є однією з основних ініціатив Президента України, передбачала створення півмільйона нових робочих місць, які, як планувалося, мали б задовольнити також і потреби у працевлаштуванні мігрантів, що повертаються.

Із поширенням пандемії навесні 2020 р. Уряд України доклав значних зусиль для організації повернення громадян, які того бажали, з-за кордону. Міністерством закордонних справ були розроблені інформаційні платформи та надавалась практична допомога в організації повернення.

Для створення та збереження робочих місць, зокрема для трудових мігрантів, був запроваджений механізм надання допомоги із часткового безробіття на період карантину, спрощено порядок реєстрації безробітних у Службі зайнятості.

Навесні 2020 р., в умовах високої потреби низки зарубіжних країн в сезонних сільськогосподарських працівниках, Уряд докладав зусиль для забезпечення організованої та безпечної трудової

міграції і вимагав від зарубіжних працедавців наявність офіційного трудового контракту з українським працівником, медичного страхування, гарантій надання житла та перевезення до місця роботи та назад до України.

Водночас парламент ухвалив законодавство, згідно з яким до іноземців, які не змогли виїхати з України, або не змогли звернутися до відповідних органів щодо продовження терміну перебування або обміну документів, термін дії яких закінчився, відповідальність за порушення міграційних правил не застосовувалася, якщо такі порушення настали в період чи внаслідок карантину.

У січні 2021 р. Кабінет Міністрів вніс на розгляд Верховної Ради України законопроект №4669 «Про внесення змін до деяких законів України щодо запровадження допомоги для економічної реінтеграції трудових мігрантів»⁴⁵. Він передбачає виділення бізнесменам-початківцям з-поміж мігрантів, які повертаються на батьківщину, безповоротних грантів або безпроцентної позики в сумі, співставній з їхніми власними капіталовкладеннями (але не більше, ніж 150 тис. грн). У вересні 2021 р. Верховна Рада повернула законопроект до Кабміну на доопрацювання.

Група народних депутатів зареєструвала законопроект, спрямований на врегулювання питання подвійного громадянства⁴⁶, яким запропоновано відмінити чинний порядок втрати громадянства України у зв'язку із добровільним набуттям громадянства іншої держави, що відповідає запитам українців за кордоном, водночас із обмеженням для біпатридів можливостей обіймати певні посади в органах влади, правоохоронних органах тощо.

На розгляді Верховної Ради України перебуває законопроект №3387 «Про надання іноземцям та особам без громадянства міжнародного захисту»⁴⁷, спрямований на удосконалення процедур надання статусу біженця, додаткового та тимчасового захисту, а та-

кож притулку в Україні, та покращення їхнього узгодження із законодавством Європейського Союзу. Законопроект містить важливі гарантії прав шукачів та користувачів захисту та механізми їхньої реалізації. Окремі норми закону присвячено забезпеченню інтеграції користувачів захисту в українське суспільство.

У червні 2021 р. у першому читанні парламентом прийнято законопроект «Про захист трудових мігрантів та боротьбу з шахрайством у працевлаштуванні за кордоном»⁴⁸ згідно з яким, у разі його ухвалення, суб'єктам господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, буде заборонено отримувати від трудових мігрантів гонорари, комісійні та інші винагороди, а також встановлено адміністративну відповідальність за порушення цієї норми. Водночас пропонується дерегулювати посередницьку діяльність з працевлаштування за кордоном, скасувавши необхідність її ліцензування.

Міграційна статистика та доказова база має вирішальне значення для будь-якого планування та розвитку політики. У жовтні 2021 року Україна фіналізувала звіт про результати подальшого оцінювання в рамках Індикаторів управління міграцією. Оцінювання є очолюваною урядом та підтриманою МОМ ініціативою, спрямованою на відстеження та звітування прогресу України щодо пріоритетів, пов'язаних із управлінням міграцією, з моменту першої оцінки, яка була проведена у 2018 році. Висновки звіту будуть використані для подальшого розвитку політики управління міграцією в Україні, зокрема для включення управління міграцією до наступної програми співпраці між ООН та Урядом України. Крім того, цей рік також є дуже важливим з точки зору просування міграційного порядку денного в країні. Уряд України за підтримки МОМ та інших агенцій ООН працює над завершенням проекту Плану дій Міграційної стратегії на період 2022–2025 років.

45 Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо запровадження допомоги для економічної реінтеграції трудових мігрантів.
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70943

46 Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо правового забезпечення наявності іноземного громадянства (підданства) у громадян України.
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70895

47 Проект Закону про надання захисту іноземцям та особам без громадянства.
URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68661

48 Проект Закону про захист трудових мігрантів та боротьбу з шахрайством у працевлаштуванні за кордоном.
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67255

КОНТАКТИ:

- вул. Михайлівська, 8, Київ 01001, Україна
- +38 044 568 5015
- iomkiev@iom.int
- ukraine.iom.int
- facebook.com/IOMUkraine
- instagram.com/iomukraine
- [linkedin.com/company/
international-organization-for-migration-iom-ukraine](https://linkedin.com/company/international-organization-for-migration-iom-ukraine)